GLOBAL JOURNAL OF
CROSS-DISCIPLINARY
INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal

GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

O‘ZBEK NASRIDA RUHIY-AXLOQIY TANAZZUL VA VIJDON KOLLIZIYASI (O‘. UMARBEKOV VA K. TO‘RAMURODOV ASARLARI QIYOSIDA)

Abdug'aniyeva Muxlisa Ikram qizi

SAMDCHTI(Samarqand davlat chet tillari instituti) bakalavriyat talabalari

ikromovnamuxlisa7@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek nasrida ruhiy-axloqiy tanazzul va vijdon kolliziyasi muammosi O‘. Umarbekov hamda K. To‘ramurodov ijodini qiyosiy o‘rganish asosida yoritiladi. Insonning ichki dunyosi, axloqiy tanlovi, ma’naviy qadriyatlar bilan shaxsiy manfaat o‘rtasidagi ziddiyat, vijdon azobi va mas’uliyat masalalari badiiy-estetik hodisa sifatida tahlil qilinadi. O‘. Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” asari misolida insoniylik, halollik va ma’naviy kamolot muammolari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek nasri, ruhiy-axloqiy tanazzul, vijdon kolliziyasi, ma’naviy inqiroz, axloqiy tanlov, ichki ziddiyat, psixologizm, badiiy obraz, insoniylik, qiyosiy tahlil.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы духовно-нравственного упадка и конфликта совести в узбекской прозе на материале сопоставительного изучения творчества О. Умарбекова и К. Турамуродова. Анализируются внутренний мир личности, нравственный выбор, противоречие между духовными ценностями и личными интересами, угрызения совести и ответственность человека. На примере произведения О. Умарбекова «Odam bo‘lish qiyin» («Трудно быть человеком») раскрываются вопросы человечности, честности и нравственного становления личности.

Ключевые слова: узбекская проза, духовно-нравственный упадок, конфликт совести, нравственный кризис, нравственный выбор, внутренний конфликт, психологизм, художественный образ, человечность, сравнительный анализ.

Abstract. This article examines moral and psychological decline and the conflict of conscience in Uzbek prose through a comparative approach to the works of O. Umarbekov and K. To‘ramurodov. It explores the inner world of the individual, moral choice, the conflict between ethical values and personal interests, feelings of guilt, and personal responsibility. O. Umarbekov’s *Odam bo‘lish qiyin* (*It Is Difficult to Be Human*) serves as a point of reference for discussing humanity, honesty, and moral development.

Keywords: Uzbek prose, moral and psychological decline, conflict of conscience, moral crisis, ethical choice, internal conflict, psychologism, literary character, humanity, comparative analysis.

KIRISH

Badiiy adabiyot inson va jamiyat munosabatlarini, shaxsning ichki olamini, axloqiy qarashlarini hamda ma’naviy kamolot jarayonini o‘rganishning muhim vositalaridan biridir. Ayniqsa, nasriy asarlarda inson ruhiyatining murakkab qatlamlari, uning ezgulik va yovuzlik, halollik va manfaatparastlik, burch va istak o‘rtasidagi kurashi keng badiiy ifodasini topadi. Shu jihatdan ruhiy-axloqiy tanazzul va vijdon kolliziyasi muammosi o‘zbek nasrining dolzarb ma’naviy-falsafiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Ruhiy-axloqiy tanazzul deganda shaxsning ma’naviy mezonlardan uzoqlashishi, o‘z xatti-harakatlarini oqlashga intilishi, insoniy munosabatlarda samimiyat va mas’uliyatning zaiflashishi tushuniladi. Bunday jarayon ko‘pincha birdaniga sodir bo‘lmaydi. U mayda murosalar, manfaat yo‘lida qabul qilingan qarorlar, haqiqatni yashirish va o‘z vijdoni oldidagi mas’uliyatdan qochish orqali asta-sekin shakllanadi. Badiiy asarda esa ushbu jarayon qahramonning xatti-harakati, ruhiy kechinmalari, ichki monologi va boshqa obrazlar bilan munosabatlari orqali ochiladi.

Vijdon kolliziyasi shaxsning o‘z xatti-harakatlari bilan ichki axloqiy mezonlari o‘rtasida yuzaga keladigan ziddiyatdir. Bu ziddiyatda inson bir tomondan shaxsiy manfaatini, mavqeini yoki istaklarini himoya qilishga intilsa, ikkinchi tomondan, o‘zining

axloqiy burchi va insoniy qadriyatlari bilan yuzlashadi. Shuning uchun vijdon kolliziyasi faqat tashqi qarama-qarshilik emas, balki insonning o‘zi bilan olib boradigan murakkab ruhiy kurashi hamdir.

ASOSIY QISM

Ruhiy-axloqiy tanazzul badiiy adabiyotda insonning ma’naviy qadriyatlardan uzoqlashishi, axloqiy mas’uliyatni ikkinchi o‘ringa surishi va shaxsiy manfaatni ustun qo‘yishi bilan bog‘liq murakkab jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday holatni faqat qahramonning salbiy xulqi bilan izohlash yetarli emas. Uning kelib chiqish sabablari, ruhiy motivlari, ichki kechinmalari va o‘zini oqlash mexanizmlarini ham aniqlash zarur. Chunki insonning ma’naviy tanazzuli ko‘pincha birdaniga sodir bo‘lmaydi, balki mayda murosalar, manfaat yo‘lida qabul qilingan qarorlar, haqiqatni yashirish va o‘z vijdoni oldidagi mas’uliyatdan qochish orqali asta-sekin shakllanadi. Badiiy asarda esa ushbu jarayon qahramonning xatti-harakatlari, ruhiy kechinmalari, ichki monologi va boshqa obrazlar bilan munosabatlari orqali ochib beriladi.

O‘zbek nasrida insonning ichki olami, ma’naviy qiyofasi va axloqiy tanlovi bilan bog‘liq masalalar muhim o‘rin egallaydi. Yozuvchilar inson va jamiyat munosabatlarini tasvirlash orqali shaxsning ma’naviy mezonlari, hayotiy qarashlari hamda o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarligini badiiy tadqiq etadilar. Shu jihatdan O‘. Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” asari insoniylik, ma’naviy qadriyatlar va axloqiy mas’uliyat muammolarini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Asarning nomidayoq inson bo‘lish oddiy mavjudlik emas, balki yuksak axloqiy mezonlarga amal qilish, o‘zligini anglash va insoniy fazilatlarni saqlab qolish bilan bog‘liq murakkab jarayon ekaniga ishora mavjud. Mazkur jihat asarni faqat alohida qahramonlar taqdiri doirasida emas, balki umumiy ma’naviy-falsafiy muammo sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

O‘. Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” asarini shu nuqtayi nazardan o‘rganish insoniylik tushunchasining amaliy mazmunini anglashga yordam beradi. [1]Asarda ilgari surilgan insoniylik va ma’naviy mas’uliyat masalalarini tahlil qilishda qahramonlarning

1 Umarbekov, O‘. Odam bo‘lish qiyin: roman. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. — 352 b.

axloqiy qarorlari, hayotiy sinovlarga munosabati va o‘z xatti-harakatlariga bergan bahosi muhim tahlil mezonlari bo‘lib xizmat qiladi. Bunda qahramonning faqat qanday qaror qabul qilgani emas, balki nima sababdan aynan shu qarorni tanlagani, qanday qadriyatlarga tayangani va uning oqibatlariga qanday munosabat bildirgani ham e’tiborga olinishi lozim. Bunday yondashuv asarning ma’naviy-falsafiy mazmunini chuqurroq ochishga imkon beradi.

K. To‘ramurodov asarlari bilan qiyosiy tahlil olib borishda ham insonning ichki dunyosi, axloqiy tanlovi va vijdon oldidagi mas’uliyati asosiy mezon sifatida olinishi mumkin.[2] Qiyosiy tahlilning vazifasi ikki yozuvchi ijodidagi mavzuviy yaqinlikni ko‘rsatish bilangina cheklanmaydi. Ularning qahramonlar ruhiyatini ochish usullari, ziddiyatlarni yuzaga keltiruvchi omillar, axloqiy muammolarga munosabat va badiiy yechimdagi o‘ziga xosliklarni aniqlash ham muhimdir. Shu ma’noda qahramonlarning ma’naviy mezonlari, vijdon azobining ifodalanishi, shaxs va ijtimoiy muhit munosabati hamda konfliktning yakunlanishi qiyosiy tahlilning asosiy yo‘nalishlarini tashkil etadi.

Qiyosiy o‘rganishda, avvalo, qahramonning ma’naviy mezonlariga e’tibor qaratish zarur. Qahramon qanday qadriyatlarga tayanadi? Uning qarorlari shaxsiy manfaat, ijtimoiy bosim yoki ichki e’tiqod bilan belgilanadimi? U o‘z harakatlarini axloqiy jihatdan baholashga qodirmi? Ushbu savollar obrazlarning ma’naviy yo‘nalishini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, qahramonning o‘z xatosini tan olishi yoki uni inkor etishi ham uning ruhiy holatini belgilovchi muhim omildir. O‘z aybini tan olish ma’naviy o‘zgarish uchun imkoniyat yaratishi mumkin, aybni doimiy ravishda boshqalarga yuklash esa ruhiy-axloqiy tanazzulning chuqurlashishiga olib kelishi ehtimoli bor.

Ruhiy-axloqiy tanazzulni tasvirlashda shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi munosabat ham muhim ahamiyatga ega. Insonning ma’naviy inqirozini faqat tashqi sharoitlar bilan izohlash yoki barcha mas’uliyatni uning zimmasiga yuklash bir tomonlama yondashuv hisoblanadi.[3] Chunki shaxsning xulq-atvori va qarorlari uning tarbiyasi, ijtimoiy munosabatlari, hayotiy tajribasi hamda shaxsiy e’tiqodi bilan o‘zaro aloqada shakllanadi.

2 Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Akademnashr, 2004. — 304 b.
3 O‘zbek adabiyoti tarixi: 5 jildlik. V jild: XX asrning ikkinchi yarmi adabiyoti. — Toshkent: Fan, 1990. — 480 b

Badiiy asarda ushbu omillarning qay tarzda ifodalanishi qahramon xarakterining murakkabligini ochishga xizmat qiladi. Shu sababli O‘. Umarbekov va K. To‘ramurodov ijodini qiyosiy o‘rganishda qahramonning ruhiy inqiroziga sabab bo‘lgan omillarni aniqlash, tashqi ta’sir bilan shaxsiy tanlov o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilish lozim.

Ruhiy-axloqiy muammolarni badiiy ifodalashda psixologizm alohida o‘rin tutadi. Psixologizm qahramonning ichki kechinmalari, fikrlash jarayoni, ruhiy o‘zgarishlari va xatti-harakatlari ortida turgan sabablarni ochib berishga xizmat qiladi. Ichki monolog orqali qahramonning o‘z-o‘zi bilan suhbati, ikkilanishi va qarorlarini qayta baholashi ifodalansa, dialog boshqa personajlar bilan qarashlar to‘qnashuvini yuzaga chiqaradi. Muallifning psixologik tavsifi, sukut, ruhiy taranglik va ramziy detallar ham qahramonning ichki iztirobini ochishda muhim vosita bo‘lishi mumkin. Ushbu vositalarning qo‘llanish xususiyatlarini tahlil qilish yozuvchining individual badiiy uslubini aniqlashga yordam beradi.

Badiiy konfliktning ichki va tashqi ko‘rinishlari ham bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir.[4] Tashqi konflikt jamiyat, oila yoki boshqa shaxslar bilan munosabatlarda yuzaga kelsa, ichki konflikt qahramonning o‘z e’tiqodi, istaklari va xatti-harakatlari o‘rtasidagi ziddiyatni aks ettiradi. Ruhiy-axloqiy tanazzul tasvirlangan asarlarda tashqi voqealar ko‘pincha ichki ziddiyatni yuzaga chiqaruvchi yoki kuchaytiruvchi omil vazifasini bajaradi. Shu jihatdan qahramonning tashqi muammolarga munosabati bilan uning ichki kechinmalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish muhimdir.

XULOSA

O‘zbek nasrida ruhiy-axloqiy tanazzul va vijdon kolliziyasi insonning ichki dunyosi, axloqiy tanlovi hamda ma’naviy mas’uliyatini yorituvchi muhim badiiy-falsafiy muammolardan biridir. Ushbu masalalar orqali yozuvchilar insonning tashqi xatti-harakatlari bilan ichki e’tiqodi o‘rtasidagi munosabatni, shaxsiy manfaat va umuminsoniy qadriyatlar to‘qnashuvini badiiy tadqiq etadilar. Ruhiy-axloqiy tanazzul shaxsning ma’naviy mezonlardan uzoqlashishi, o‘z xatti-harakatlarini oqlashga intilishi va vijdon

4 Hamroqulova, S. O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanida inson ma’naviyati va axloqiy qadriyatlar talqini // Yosh olimlar. — 2026. — J. 4, № 54. — B. 77–78.

oldidagi mas’uliyatni yetarlicha his qilmasligi bilan namoyon bo‘ladi. Vijdon kolliziyasi esa insonning ichki e’tiqodi bilan shaxsiy istaklari o‘rtasidagi ziddiyatni yuzaga chiqarib, uning ma’naviy qiyofasini aniqlashga xizmat qiladi.

O‘. Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” asari insoniylik, ma’naviy qadriyatlar va axloqiy tanlov muammolarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Asar inson bo‘lish tushunchasining ma’naviy mazmuni, halollik, vijdon va mas’uliyatning shaxs hayotidagi o‘rni haqida mushohada yuritish imkonini beradi. Undagi axloqiy muammolarni tahlil qilish insonning hayotiy sinovlar qarshisida qanday yo‘l tutishi, o‘z qarorlariga qanday baho berishi va ma’naviy qadriyatlarga qay darajada sodiq qolishi masalalarini anglashga yordam beradi.

K. To‘ramurodov asarlari bilan qiyosiy tahlil olib borish o‘zbek nasrida ruhiy-axloqiy muammolarning turli badiiy talqinlarini aniqlash imkonini beradi. Bunda qahramonlarning axloqiy tanlovi, vijdon azobining ifodalanishi, shaxs va ijtimoiy muhit munosabati, ichki konflikt hamda badiiy yechim kabi jihatlarni o‘rganish muhimdir. Ikki ijodkor asarlaridagi umumiylik va farqlarni aniqlash uchun obrazlar tizimi, voqealar rivoji, qahramonlarning ruhiy kechinmalari va mualliflik pozitsiyasini o‘zaro qiyoslash lozim. Bu esa yozuvchilarning inson ma’naviyati va axloqiy mas’uliyatiga munosabatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Ruhiy-axloqiy tanazzulni badiiy ifodalashda psixologizm, ichki monolog, dialog va konflikt kabi vositalar alohida ahamiyatga ega. Ushbu vositalar qahramonning ichki kechinmalari, ikkilanishlari, o‘z xatti-harakatlarini oqlashga urinishlari va ma’naviy o‘zgarishlarini ochib beradi. Ayniqsa, qahramonning murakkab vaziyatlarda qabul qilgan qarorlari uning asl axloqiy qiyofasini namoyon etadi. Shu bois badiiy asarlardagi ruhiy ziddiyatlarni o‘rganish inson xarakterining murakkabligini anglash va axloqiy tanlovning oqibatlarini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Umarbekov, O‘. Odam bo‘lish qiyin: roman. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. — 352 b.

2. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Akademnashr, 2004. — 304 b.

3. Normatov, U. Nasrimiz ufqlari. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1974.

4. Umurov, H. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: Sharq, 2002.

5. O‘zbek adabiyoti tarixi: 5 jildlik. V jild: XX asrning ikkinchi yarmi adabiyoti. — Toshkent: Fan, 1990. — 480 b.

6. Hamroqulova, S. O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanida inson ma’naviyati va axloqiy qadriyatlar talqini // Yosh olimlar. — 2026. — J. 4, № 54. — B. 77–78.

7. Abduxakimova, Z. D. O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanida inson va ma’naviy tanlov muammosi // Conference on Social Sciences and Humanities Research. — 2025. — J. 2, № 11.